

PASIV U KRLEŽINU »HRVATSKOM BOGU MARSU«

Stjepko Težak

U Florschützovoj »Gramatici hrvatskoga ili srpskoga jezika« ima jedna, po mome mišljenju, prilično nespretna formulacija o upotrebi pasiva: »Kako hrvatski jezik ne voli pasiv, mjesto njega se često upotrebljava 3. lice množine aktivnoga glagola, gdje treba uvijek pomišljati subjekt ljudi. Hvale me (ljudi) mjesto: Bivam hvaljen (od ljudi).«¹ Naime, prenaplašeno je ono da hrvatski jezik ne voli pasiv. Čini se da je upravo ta formulacija skrivila stanovitu averziju prema pasivu među mnogima koji inače s pravom revnuju za jezičnu čistoću. I danas, kada Florschützova »Gramatika« nije obavezan srednjoškolski udžbenik, uz učenikovu pasivnu rečenicu često nalazim nastavnikovo upozorenje: »Zamijeni pasiv aktivom. Pasiv nije u duhu našeg jezika.« A pomnije proučavanje učenikova teksta gdjekad pokaže da nije u pravu profesor nego učenik. Premda svi gramatički i drugi jezični priručnici koji utječu na našu jezičnu praksu daju pasivu mjesto koje mu pripada,² ova pojačana nesklonost

¹ Dr Josip Florschütz, Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje i slične škole, četvrto izdanje, Zagreb, 1940, str. 194.

² Hraste: »U našem jeziku rijetko se upotrebljava pasiv, kad je u rečenici naveden vršilac radnje«. (Brabec-Hraste-Živković: Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika, Zagreb, 1952, str. 105), Jonke: »... naše jezično osjećanje lakše prihvaća aktivnu rečenicu. To dakako ne znači da pasivne rečenice ne smijemo upotrebljavati, nego samo to da ih valja upotrebljavati umjereno i sa posebnim stilskim opravdanjem.« (Lj. Jonke: Književni jezik u teoriji i praksi, Zagreb, 1964, str. 115), Babić: »Obično se kaže da naš jezik ne voli takav p, ali je bolje reći da p. u njemu nije tako običan, čest kao u nekim drugim jezicima (romanskim i germanskim npr.)... Zato prave pasivne oblike ne treba izbjegavati kad postoje opravdani razlozi za njihovu upotrebu. Kad tih razloga nema, prednost treba dati aktivnijim oblicima.« (S. Babić: Jezik, Školski leksikon, Zagreb, 1965, str. 179-180), Pranjić »Pasivne konstrukcije koje bi u aktivnom obliku imale kakav opći subjekt – korektne su i u hrvatskosrpskom... Dakle, ni pasiv nije tako crn kao što se priča. Samo do majstorstva njegove svrhovite upotrebe u hrvatskosrpskom treba doista narasti.« (K. Pranjić: Jezik i književno djelo, Zagreb, 1968, str. 46-47).

prema pasivnim konstrukcijama nije iščeznula. Događa se, na primjer, da se progoni čak i sam pasivni glagolski pridjev tvrdeći da »hrv. jezik, kad god može, izbjegava porabu trpnih glagolskih pridjeva.«³

Nasuprot ovom potiskivanju pasiva traje u našoj jezičnoj praksi i druga krajnost: razmetanje pasivom, a s tim je u vezi i porast gramatičkih pogrešaka u pasivnim rečenicama. Rekao bih da je jedan od jakih korijena obiju krajnosti i u našim normativnim gramatikama. Sintaksa pasivnih oblika nije razrađena, dana su samo osnovna pravila koja ne pružaju precizan odgovor na pitanje: Kad je pasiv potreban? Nameće se i nekoliko drugih pitanja: Kakav je odnos između pasivnih oblika tvorenih pomoćnim glagolom biti i onih gdje se upotrebljava glagol bivati (hvaljen sam i hvaljen bivam)? Ima li razlike u upotrebnoj vrijednosti pasivnih konstrukcija s trpnim pridjevom i povratnim glagolom? Kada je opravdana upotreba pasiva s izrečenim vršiteljem radnje? Je li pasiv sintaktička nužnost ili samo stilska mogućnost?

Da bi se na ova i na druga pitanja moglo pouzdano odgovoriti, valjalo bi proučiti opsežniju literaturu: jezik beletristike, novina, administrativnih spisa, stručnih djela, publikacija iz različitih područja čovjekove djelatnosti, pa i govoreni jezik (radio, televizija, film, javni skupovi). Na temelju dosad utvrđenih gramatičkih normi i manjeg broja beletrističkih i udžbeničkih knjiga u »Pregledu gramatike hrvatskosrpskog jezika«⁴ pokušao sam dati odgovor samo na jedno od ovih pitanja.

Polazeći od poznate postavke da je pasiv, a to uz male izuzetke, vrijedi i za pasivnu konstrukciju s riječcom se, potreban kad god se ne može ili ne želi iz bilo kojega razloga imenovati vršitelj radnje, naveo sam sedam takvih razloga za neizricanje vršitelja radnje. Potvrde za svih tih sedam razloga našao sam i u Krležinim djelima. Tom prilikom ustanovio sam da je Krležina zbirka novela »Hrvatski bog Mars« (bez »Hrvatske rapsodije«) prilično bogata pasivom.⁵ U šest novela ima preko pet stotina rečenica s pasivnim predikatom. Uzet je u obzir i pasiv s riječcom se, ali bez onih primjera gdje ulogu subjekta ima zavisna (subjektna) rečenica. Naravno, u usporedbi s brojem aktivnih rečenica ta brojka nije velika, ali ako se uspoređi s brojem pasivnih konstrukcija u djelima drugih naših pisaca, onda nije pretjerano govoriti o obilju pasiva u »Hrvatskom bogu Marsu«.⁶

³ Vidi: B. Vančik, Hrvatski književni list, 1969, br. 17.

⁴ Težak-Babić: Pregled gramatike hrvatskosrpskoga jezika, Zgb, 1969, str. 251-252.

⁵ M. Krleža: Hrvatski bog Mars, Zagreb, 1962.

⁶ Evo za primjer malo statistike o pasivu u deset novela podjednaka opsega (pedesetak tisuća znakova, tj. s kojom tisućom manje, odnosno više): Krleža, Bitka kod Bistrice Lesne - 70 pasiva; Nazor, Bjelouška - 7 pasiva, Matoš Camao - 10 pasiva, Kolar, Breza - 18 pasiva, Goran, Smrt u čizmama - 34 pasiva, Šegedin, U restoranu »Pod starom vrbom« - 50 pasiva, Marinković, Karneval - 32 pasiva, Desnica, Oko - 59 pasiva, Slamnig, Neprijatelj - 60 pasiva, Kušan, Moj prijatelj Pet - 27 pasiva.

Ta su me zapažanja potakla da potanje proučim upotrebu pasiva u šest novela iz spomenute zbirke.⁷ Posebno sam želio odgovoriti na ova pitanja:

I. Potvrđuje li Krleža navedene razloge za neizricanje vršitelja radnje u pasivnim rečenicama? II. Koji se glagolski oblici najčešće pojavljuju u pasivu? III. Kakav je odnos između prezenta, perfekta i pluskvamperfekta u pasivu s trpnim pridjevom? IV. Kakav je omjer i odnos između dviju mogućnosti izricanja pasivnog stanja? V. Izriče li se u pasivu i vršitelj radnje te ima li oduždanja od gramatičke norme? VI. Je li pasiv stilogeni element i zašto je tako čest u »Hrvatskom bogu Marsu«?

I. U »Hrvatskom bogu Marsu« Krleža potvrđuje svih sedam razloga za neizricanje vršitelja radnje u pasivu:

1. Autor ne želi isticati vršitelja radnje iako je on poznat.

Ova historija jednog detalja Bitke kod Bistrice Lesne napisana je u počast pokojnoga gospodina Peseka Mate i šestorice mrtvih domobrana . . . (BBL, 9).

Budući da se zna tko je autor pripovijetke, zna se i tko je napisao ovu historiju. Smisao je: Ovu historiju . . . napisao sam u počast . . . Moglo bi se reći da autor izbjegava pisanje u prvom licu iz konvencionalne skromnosti. Međutim, pasivna konstrukcija, ne ističući vršitelja radnje, dopušta nam, čak nam sugerira da rečenični sadržaj shvatimo šire: nije Krleža pisao ovu historiju, pisala ju je sudbina našega kajkavskog seljaka i autor je, slikovito govoreći, samo mehanizam kojim upravlja ruka historije. Tako je pasiv ovdje ekspresivniji od aktiva i nije samo sintaktička mogućnost nego i stilističko sredstvo.

Da se pozovu potčasnici? (KUDN, 178)

To razmišlja satnik Ratković. On je taj koji bi morao pozvati potčasnike. Smisao je rečenice, prema tome: *Da pozovem potčasnike?* Zašto satnik sam sebe obezličava? Zato što njegov zov nije – njegov zov, nego zov Njezina Veličanstva Vojske, koja je dijelom i u satniku utjelovljena. Pasiv dakle sugerira poistovjećivanje oficira s vojskom kao ustanovom.

Radi sličnog poopćavanja izbjegnuto je vršitelj radnje i ovdje:

I dolaze misli, da bi najbolje bilo da se sve baci kvragu. (KUDN, 95)

Smisao je zapravo ovaj: *I dolaze misli Ratkoviću da bi najbolje bilo da on, Ratković, sve baci k vragu.* Citirana rečenica istrgnuta je iz konteksta gdje Ratković, analizirajući svoj položaj, filozofira o životu, o suvremenom svijetu. Svoj problem i svoje raspoloženje proteže na čovjeka uopće, kao što se vidi iz rečenica što slijede: *I sablja i ostruge i dolama, pa da se poživi kao čovjek! Ali koji čovjek i kakav čovjek i gdje?*

⁷ Radi ekonomičnosti navodit ću uz citirane rečenice mjesto naslova samo kraticu, i to ovako: BBL = Bitka kod Bistrice Lesne, KUDN = Kraljevska ugarska domobranska novela, TD = Tri domobrana, BPB = Baraka Pet Be, DJ = Domobran Jambrek, SFK = Smrt Franje Kadavera.

Pređao mu lakaj depešu priorata visokog reda, da je proglašena mobilizacija. (BPB, 272)

Zna se tko je proglasio mobilizaciju (car), ali kako nominalni proglasitelj nije i jedini uzročnik, nego samo predstavnik onih sila koje rat forsiraju, autor se odlučio za bezličnost, uopćavanje.

... pa je počeo da nešto »fufla« o smrti majke domobrana Trteka, smrt koje je potvrđena općinskom štamčiljom u telegramu. (TD, 197)

Autor je mogao imenovati vršitelja radnje: općinskog pisara ili bilježnika, koji je možda bio i čitljivo potpisan, s punim imenom i prezimenom. Ali kako će za vojnu vlast biti važan neki bezlični činovničić kad za satnika Ratkovića nije dovoljno autoritativna ni sama općina da bi respektirao njezine potvrde i žigove.

Oficiri su čekali telefonske zapovijedi, a ljudima je dan odmor. (BBL, 24)

Zna se tko je dao odmor: zapovjednik čete. Autor ga ne imenuje jer nije važan naredbodavac, nego situacija u kojoj se četa nalazi.

2. Vršitelj je poznat jer je u prethodnom tekstu već bio imenovan, za potpunost i jasnoću rečenice ne treba ga ponovo spominjati.

Tamo je on, Ratković, nazvan tatom. (TD, 261)

Iz prethodnog teksta zna se da je Franjo Skomrak u svom pismu nazvao Ratkovića tatom. Rečenica bi mogla biti i aktivna: *Tamo je njega, Ratkovića, Skomrak nazvao tatom.* Ali autorov pasivni izbor ima dvije prednosti: Skomrakova moralna kvalifikacija oficira Ratkovića nije samo njegova. Njegovom rečenicom govore svi Ratkoviću podređeni domobrani. To osjeća i sam Ratković. Naime, navedena rečenica dio je Ratkovićeva razmišljanja. Pasivnost rečenice nadalje sugerira čitaocu da Ratković sebe smatra žrtvom, trpnom ličnošću, ali ipak subjektom, a ne objektom.

Sve je zapisano na tim tabelama. (KUDN, 62-63)

Iz konteksta se vidi da je autor tabela satnik Jugović. Obezličavajući, isključujući vršitelja radnje, autor ističe samu radnju i njezin predmet.

Ne haje taj domobran za to, što je mimohod, niti za to što je zapovjeden glavokret pred gospodinom pukovnikom. (TD, 187)

Glavokret je zapovjedio poručnik Mayer. To je rečeno na početku novele, ali sada kad se radi o nemarnom domobranu, koji ne reagira na zapovijed, više nije važan zapovjednik. Važno je samo što se zapovijeda i kako se zapovijed izvršava.

Sva njegova tužna historija spomenuta je u frazi gospodina doktora, da imade »dosta ranjenih«. (DJ, 315)

I ovdje je moguća aktivna varijanta: *Svu njegovu tužnu historiju spomenuo je gospodin doktor...* Šmisao bi ostao isti, ali ne i psihološki učinak. U pasivu Jambreškova tužna sudbina kao subjekt rečenice dobiva na važnosti, postaje istaknutija.

3. Vršitelji radnje ne imenuju se kad su brojni i različiti, nerijetko i anonimni, pa ih je teško obuhvatiti jednostavnim sintaktičkim skupom.

i muži jesu bokci, kada ih je sam Gospodin Bog bokcima stvorio, i tako je zapisano na farofu i na katastru ... (BBL, 10)

Teško bi bilo pobrojati sve one društvene kodifikatore feudalizma i kapitalizma koji su pisanim i nepisanim uredbama propisivali seljaku položaj siromaha.

Sve krvavo razbojničko iskustvo ove naše kugle zgusnuto je u takvom jednom Vježbovniku ... (KUDN, 59)

Autori vojnih vježbovnika habzburške monarhije od križarskih ratova do prvog svjetskog rata brojni su, a mnogi vjerojatno i anonimni.

Gotovo cijela satnija zavjetovana je bezbrojnim svecima ... (KUDN, 84)

Domobrani su se sami zavjetovali, ali su ih zavjetovala i njihove majke, žene, zaručnice, sestre, kćeri.

Zamata se ta regrutska roba u reglemanske tirade, propise i paragrafe, da se ne bi roba pokvarila od zraka i od revolucionarne epidemije ... (KUDN, 128)

Tko to regrute »brani« od svih mogućih nepoželjnih utjecaja? Oficiri, podoficiri, vojna administracija, autori vojnih vježbovnika i sličnih priručnika, cjelokupni vojno-upravni mehanizam jedne monarhije i jednog društvenog sustava. Sve to vrijedi i za ovu rečenicu:

I takvim se metodama satire ta prokleta zagorska puntarska krv. (KUDN, 164)

Posazidale se po dolinama crkve i kaznionice ... (BBL, 13)

Tko je to zidao? Zidari, majstori, seljaci. Da, ali zidali su ih i oni koji su bili investitori, osnivači, naredbodavci.

4. Vršitelji radnje su prirodni i društveni zakoni.

Mišičje je u Jambreka bilo osobito plastično razvijeno, stegna simetrično modelirana kao mramorna. (DJ, 323)

On je nabijen ambicijom bržeg avansmana ... (KUDN, 100)

a lice joj poliveno rumenilom vatre. (KUDN, 120)

Da bi se mogao imenovati vršitelj radnje u ovim i sličnim primjerima, trebalo bi poznavati prirodne i društvene zakone koji čovjeka nabijaju ambicijom, potiskuju mu krv u lice ... Ovamo idu i primjeri gdje bi se moglo reći da je vršitelj radnje život, sudbina, društveni poredak:

Domobran je izručen silniku ... (KUDN, 132)

Valjda je tako bilo suđeno. (SFK, 358)

jer je sve to bilo suđeno. (SFK, 377)

to je još ovoga trenutka, godine 1916, prikriveno neprozirnim velom tame. (KUDN, 107)

5. Vršitelji radnje nisu poznati.

Sav je novac odnesen, sve je popljuvano ... (TD, 208)

Lampa je na zahodu razbita! (TD, 203)

Okna su polupana, pa je propuh ... (SFK, 340)

Počinitelj ovih djela u času kada se o njima govori još uvijek je nepoznat, a može se dogoditi da ne bude nikad otkriven.

6. Vršitelj radnje u aktivnoj rečenici bio bi kakav opći subjekt: ljudi uopće, ljudi određenog kruga ili zanimanja, svi na koje se neka radnja može odnositi: *u ratu se kuće pale, a cigle se ne peku. (KUDN, 141)*

Zapovijed treba da se izvrši ... (TD, 228)

Regrut se može podojiti kao krava ... (DJ, 297)

Taj znameniti »na prevjes« može se rastaviti na sastavne djelove. (KUDN, 167)

Gnoj treba da se ispod njih ostruže i da im se nastre i da se marva očeslja ... (BBL, 10)

jer je sve fabričko skupo, pa mora da se nategnu sve sile, da ne bi krepao čovjek gol i bos ... (BBL, 10–11)

Žrtvi se svežu ruke krstopletom na ledima, pa se tijelo posebnom uzicom digne tako, da se vršci nogu jedva dotiču zemlje, i da cijelo tijelo leži na unakrst sapetim rukama. To rađa bolove u podlaktici i zglobovima i ti se bolovi teško podnose. (TD, 222)

Kao što se vidi iz tih primjera, takvom se konstrukcijom izriču opće istine, gnome, maksime, pouke, upute, propisi, zapovijedi. Zato dolazi često uz glagole treba, mora se, može se.

Sam Gospodin Bog dozivao se kao posljednja instancija ... (BPB, 286)

i razbijale se pune pivske flaše. (BPB, 281)

U oba primjera vršitelji su radnje pacijenti barake Pet Be, ali je teško reći da li svi ili samo neki. Bez obzira na stvaran broj ranjenika koji svojim ponašanjem stvaraju opće raspoloženje bolničkog odjela, jer opći ton može nametnuti i manjina, autor generalizira, poistovjećuje nosioce tog općeg tona s cijelom barakom. (Usporedi: – *Pst! Pst!* – *buni se baraka i psiče iz tmine.*) Ovakav opći vršitelj radnje posebno je čest uz glagole čuje se, sluša se, vidi se, razabire se, osjeća se i sl. Tu se radi o sjetilnim zapažanjima koja su na određenom prostoru i u određenom vremenu dostupna svakome tko može čuti, vidjeti, osjetiti:

U jedva zamjetljivim obrisima vidjele se sive mrlje ... (KUDN, 47)

Već dva dana čuju se topovi ... (BBL, 24)

Jedva se razabiru samo glomazne bijele gromade kasarna na kraju Ilice ... (KUDN, 165)

još se i sada pozna trag ugriza duboko u kosti. (BBL, 25)

Osjećao se golem masiv šumski lijevo i desno od puta ... (BBL, 24)

7. Vršitelj radnje nije važan, nego kvaliteta koju subjekt ima kao trpitelj određene radnje. Tu je samo s pomoću konteksta moguće razlučiti glagolski predikat u pasivu od pridjeva koji je tek porijeklom pasivni glagolski pridjev (*Rastresen je!* – SFK, 352).

Ja sam se javio dobrovoljno i ja sam dekoriran . . . (TD, 211)

Kontekst dopušta oba tumačenja: 1) mene su dekorirali, 2) imam dekoraciju (stoga sam vredniji)! Time je izabrana mogućnost polivalentnija, funkcionalnija, prema tome i ekspresivnija.

Nije hipnotiziran! (SFK, 352)

Temeljni smisao ne bi bio okrnjen da je autor upotrijebio aktiv: *Nije ga hipnotizirao!* (To konstatiraju gledaoci.) Ali pasivnim pridjevom jače se ističe stanje u kome se nalazi Franjo Kadaver, a ujedno zadaje i obavijest o izvršenoj radnji.

Sav je novac odnesen, sve je popljuvano . . . (TD, 208)

posebna vrsta poetski nastrojenih ljudi, koji su rađeni samo za patnju . . . (SFK, 357)

A ovi naši zagorski kmetovi, koji ni formalno nisu oslobođeni svog kmetstva . . . (KUDN, 70)

Zlo je kod momčadi, koja nije izvježbana, kad izgubi korak. (KUDN, 79)

Svi pasivi u ovim primjerima mogli bi se zamijeniti aktivom (novac su odnesli, koji su se rodili, koje nisu oslobodili), ali bi tada bila pre naglašena aktivnost, a nametala bi se i potreba za izricanjem vršitelja te aktivnosti. Međutim, ne mogu se ovi pasivni pridjevi shvatiti niti kao pravi kvalitativni pridjevi iako kvalitativnost u određenoj mjeri ističu. Da je Krleža htio potpuno zanemariti akciju koja je prouzročila stanovitu kvalitativnost trpitelja, mogao je upotrijebiti i kakvu treću mogućnost, kao na primjer u posljednjoj rečenici: *Zlo je kod neuvježbane momčadi kad izgubi korak . . .*

II. Prema našim gramatikama pasiv može imati sve glagolske oblike koji se tvore od glagola biti i bivati. Krleža u ovim novelama tvori pasiv samo s pomoću glagola biti, a za tvorbu s glagolom bivati nisam našao primjera. Budući da nema primjera samo za pasivni imperfekt i za oba glagolska priloga, može se reći da su norme naših gramatika i u »Hrvatskom bogu Marsu« potvrđene. Naime, ni u aktivu Krleža ne upotrebljava imperfekt, a ni glagolski prilozi u citiranom djelu nisu česti.

Za aorist u Krležinim novelama vrijedi što sam rekao za imperfekt: u aktivu ga nema. Međutim, mimo očekivanja, Krleža je u »Hrvatskom bogu Marsu« ipak upotrebio i jedan pasivni aorist:

i tako bi u trećem be razredu stvorena satnijska brijanica »od ničega« . (TD, 194)

Tu pasivni aorist ima vrijednost stilema, jer je očito da imitirajući biblijski stil autor ironizira »stvaranje« satnika Ratkovića »iz ničega«. To stvaranje »iz ničega« sastoji se naime od školskih ploča, pokušstva i rada vojnika stolara.

Osim aorista vrlo je rijedak i pasivni imperativ, što je i razumljivo kad se zna da u zapovijedanju mora biti poznat vršitelj radnje. U Krleže pasivni imperativ dolazi svega triput: dvaput krnji u molitvenim rečenicama: Blagoslovljen plod utrobe tvoje – Isus! Bolagoslovljena ti među ženama. (SFK 339) i jedanput potpun, ali u arhaičnoj formi: i njihov djed i pradjed živjeli su tako (ne budi im potuženo). (BBL, 9–10)

Ako izuzmemo prva dva primjera jer su citati iz poznate molitve, treći ne možemo mimoći jer je odlika Krležina pisanja i jer potvrđuje stilematiku vriednost pasiva. U ovom obliku imperativa izražava se i kajkavsko porijeklo seljaka o kojima je u noveli riječ, jedna njihova navika (da pri spomenu imena pokojnika izgovore i koju molitvenu frazu) i crta mentaliteta.

Nisu naročito česti futur (*Vagoni će biti zaključani, vezani ćete biti svi, kao psi!* TD, 217), svršeni vid prezenta (*Princip je da vodovi budu izravnati sami u sebi!* KUDN, 137), kondicional (*kada bi bili zapovijedani dvoredi desno, onda se Vid Trdak oko Rucnera okretao kao krilo oko vratnice*, BBL, 27) i infinitiv (*Između menaže i smrti postoji još jedna, treća varijanta, a ta je: biti ranjen.* DJ, 312).

Svršeni prezent pomoćnoga glagola biti u pasivu ima samo svezremensku, a ne i pravu futursku funkciju:

I kad netko bude smješten u treću grupu, onda već baraka Pet Be znade kakva je stvar ... (BPB, 274)

Valja zabilježiti i jednu pogrešnu upotrebu pasivnog futura, makar je za ovo ispitivanje irelevantna:

Takav pacijent nije smio naprosto da umre, jer je Njeno Visočanstvo s takvim pacijentima računalo kao sa svojim metafizičkim dobrim kartama, koje će izigrati na posljednjem sudu, kada će se kod zelenog sukna vagati njena duša ... (DJ, 321–322)

Teško je ovaj futur u zavisnoj rečenici braniti stilskim razlozima jer rečenica s futurom egzaktnim (*kada se bude kod zelenog sukna vagala njena duša*) ne bi mijenjala smisao, a ni ritmička ni zvučna struktura, kao ni emocionalna sfera rečenice ne zahtijevaju kršenje gramatičke norme.

Konstrukcija s povratnom zamjenicom dolazi samo u 3. 1. jednine i množine svih glagolskih vremena i načina. Kod Krleže je takva zamjena za pasiv pretežno u prezentu (160 puta) i perfektu (47), dok su futur (8) i kondicional (6) rijetki. Razumljiva je čestota prezenta ovakve konstrukcije kad znamo da Krleža ne upotrebljava pasiv s prezentom *bivam* (*bivam hvaljen*). Osim toga prezent za izricanje prave sadašnjosti rijedak je i u konstrukciji s povratnom zamjenicom, jer ga u dijalogima nema, a u opisu je uvijek zapravo historijski prezent. Moglo bi se govoriti o pravoj sadašnjosti kad takav prezent dođe u unutarnjem monologu:

Čini mu se nepravda! (KUDN, 91)

Najčešća je sintaktička služba ovakvog prezenta izricanje prošlosti i svagdašnjosti:

a) pripovjedački prezent:

I vidi se sjaj cigarete. (TD, 256)

te se čuju bisernice, basovi i berde ... (SFK, 367)

b) svevremenski prezent:

I takvim se metodama satire ta prokleta zagorska puntarska krv. (KUDN, 164)

Kad se hodni transport sprema, puške se napadno krađu. (TD, 192)

Pa zar se tako nosi puška u rojnoj pruži? (KUDN, 49)

Nešto se rjeđe tim prezentom izriče budućnost. S relativnim futurskim značenjem dolazi uglavnom u zavisnim rečenicama:

Još samo dok se razdijeli cvibak, idemo, stari! (DJ, 307)

Ima i primjera za prezent koji u zavisnoj rečenici ima imperativno značenje: *i tako je izdao zapovijed da se fronta drži. (BBL, 36)*

traže da se Svetec otkrije ... (SFK, 335-336)

U perfektu je ova konstrukcija za izricanje pasivnog stanja najčešće onda kada su i aktivni predikati u kontekstu u tom glagolskom obliku:

Brenčao je telefon, isplaćivao se novac, fasovala se municija i dvopek i rum ... (TD, 324)

nije više bilo zastava ni cvijeća, nego se prevaljivali kotlovi s gulašem ... (BBL, 23)

Ostali glagolski oblici vrlo su rijetki:

futur: *Uzet će se zastave crvene ... (SFK, 370)*

kondicional: *Treba tu osobita metoda, da bi se išibali ovi klonuli živci ... (Svršit će se.)*

IZVEDENICE SA SUFIKSIMA ZA TVORBU MJESNIH IMENICA

Stanko Žepić

(Svršetak)

Sufiks -(l)je

Tvorbe s ovim sufiksom interesantne su iz razloga što je za tvorbu nomina loci osnova koja se nominalizira sintagma sastavljena od prijedloga i imenica, tako da je rezultat složenica¹¹ sa značenjem

¹¹ Njemačka gramatika govori u takvom slučaju o »Zusammenbildung«, a ne o »Zusammensetzung«: »... Fälle, wo bloße (syntaktische) Wortverbindungen, die für sich noch nicht als Zusammensetzungen betrachtet oder empfunden werden, zur Grundlage von Ableitungen gemacht sind, z. B. ... Außerachtlassung ...« (»... slučajevi gdje riječi koje su samo (sintaktički) povezane u sklopove, a mi ih još ne možemo smatrati složenicama ili ih ne osjećamo kao složenice, postaju osnovom za tvorbu izvedenica, npr. ... Außerachtlassung ...«), Henzen: *Deutsche Wortbildung*, Tübingen 1957, str. 237.